

oldini olish va ularga qarshi kurashishda maqbul ekish muddati mart oyining birinchi o'n kunligida va 90–100 kg/ga me'yorda ekilganda ijobiy natijalarga erishilgan.

Kasallik va zararkunandalarga qarshi kimyoviy kurashda arpaning o'suv davrida qo'yidagi pestitsidlarni: Banvel 48 % suvli eritma, 0,5-0,8 l/ga, Bazagran-3-4 l/ga qo'llash tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Kimsanbaev X.X., Sulaymonov Anarbaev A.R., Ortiqov U.D., Sulaymonov O.A., Jumaev R.A., Axmedova Z.Yu. Biotsenozda o'simlik zararkunandalari parazit entomofaglarini rivojlanishi. «O'zbekiston» NMIU, – Toshkent: 2016.
2. Abduvosiqova L.A., Jumaev R.A. Биекология видов трихограммы. // Актуальные проблемы современной науки. – № 2(99) 2018 g.
3. Bo'riev X.Ch., Kimsanboev X.X., Sulaymonov B.A. Biolaboratoriyada entomofaglarni ko'paytirish. uslub.qo'll. O'qituvchi, - T., 2000.
4. Sulaymonov B.A., Xaitov A.A., Xudayqulov J.B., Anorboev A.R. va boshq. O'zbekistonda donli ekinlar yetishtirishning innovatsion texnologiyalari va istiqbollari. Fermerlar uchun o'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent: 2019.
5. Qishloq xo'jaligi ekinlarini parvarishlash va mahsulot yetishtirish bo'yicha namunaviy texnologik kartalar. 2016-2020 yillar. O'zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tomonidan chop etilgan. T.2016. Jurnal, II–qism.

УЎТ: 633.31/37:634.8.032

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ШАРОИТИДА ДУККАКЛИ ДОН ЭКИНЛАРИ МОШ (*PHASEOLUS AUREUS* PIP) ЭНТОМОФАУНАСИНИ ЎРГАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Садыкова Мехрибан Романовна,

Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институт докторанти.

Аннотация: бу зараркунандалар ўсимликнинг турли фазаларида ниҳоллар, барг ва поялар, генератив органларига зарар келтириб яшаши аниқланиб, булар ичида ўргимчаккана, дуккакликлар шираси, кузги тунлам, гўза ва беда тунламлари, тугунак узунбурун ва бошқалар кўп зарар келтириши кузатилди. Калит сўзлар: зараркунанда, ўсимликлар, зарари, ўргимчаккана, дукаклик шира, кузги тунлам, гўза ва беда тунлами, тугунак узун бурни.

Аннотация: установлено, что эти вредители обитают в разных фазах растения побеги, листья и стебли, генеративные органы, вызывая повреждения, в том числе паутиными клещами, бобовыми тлями, озимая совка, хлопковой и люцерновой совка, клубеньковый долгоносик и другие, наносят большой вред.

Ключевые слова: вредитель, растения, повреждения, паутиными клещами, бобовыми тлями, озимая совка, хлопковой и люцерновой совка, клубеньковый долгоносик

Abstract: it has been established that these pests live in different phases of the plant shoots, leaves and stems, generative organs, causing damage, including spider mites, bean aphids, winter scoop, cotton and alfalfa scoop, nodule weevils and others, cause great harm.

Key words: pest, plants, damage, spider mites, bean aphids, winter cutworm, cotton and alfalfa cutworm, nodule weevil

Ўзбекистонда мош (*Vigna radiata* (L.) қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, озуқавий таркиби, таъми ҳамда аҳоли томонидан севиб истеъмол қилиниши бўйича муҳим ўринни эгаллайди. Республикаимизнинг тупроқ-иқлим шароитида мош иссиққа ва қурғоқчиликка чидамли экин сифатида кузги буғдой ҳосилини йиғиб олгандан кейин тақрорий экин сифатида етиштирилади. Мош атмосферада биологик азотнинг тупроқда тўпланишига ҳисса қўшади ва тупроқ унумдорлигини оширади, пахта, дон ва бошқа экинлар учун яхши ўтмишдош ҳисобланади.

Мош ем-хашак сифатида ҳам катта аҳамиятга эга. Мош – энг яхши сидерат экин ҳисобланади, у кўкрат ўғит сифатида ишлатилганда тупроқда 70 ц га қуруқ модда тўпланади. Мош дуккакли ўсимлик сифатида тупроқ унумдорлигини яхшиловчи экин бўлиб, алмашлаб экиш маҳсулдорлигини оширади, азотли ўғитларни тежайди, гектаридан оқсил йиғишни кўпайтиришга имконият беради.

Республикаимизда мош экини катта майдонларга ва

томорқа ерларга экилиб ҳосил етиштирилмоқда.

Лекин кейинги йиллари мош ўсиш даврида ва сақлаш пайтида зараркунанда ҳашоратлар ва касалликлар билан зарарланиш ҳолати тобора ортмоқда. Бу ҳол ҳосилни нобуд бўлишига, маҳсулотларни истеъмол қилишга, уруғлари эса экишга мутлақо яроқсиз бўлиб қолишига олиб келади.

Шунинг учун ҳам дуккакли дон экинларини илмий асосланган усул ва воситалар билан зарарли организмлардан ҳимоя қилиш улардан олинадиган ҳосилни оширишнинг асосий омилларидан биридир.

Дуккакли экинлар энтомофаунасини ўрганишга оид тадқиқотлар дунёнинг етакчи илмий-тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларида амалга оширилмоқда.

В.Н.Полевщиков ва В.И.Сорокин ўз тадқиқотлари давомида мошда 24 та тур зараркунанда мавжудлигини қайд қилишган. Бунда, мошнинг асосий зараркунандалари 5 та тур шира, 4 та тур қандала, 2 та тур узунбурун, 1 та тур ғовақловчи пашша, 5 та тур тунлам учраши қайд этилган.

Ўзбекистонда дуккакли дон экинлар агробиоценозида 90 дан ортиқ зараркунанда турлари аниқланган ҳамда зарарли организмлар таъсирида ҳосилни 50-60% нобуд бўлиши ўрганилган.

Қорақалпоғистон шароитида шу кунгача дуккакли дон экинларида учрайдиган ва зарар келтирадиган зараркунанда ҳашаротлар, уларни турлари, энг асосийлари биоэкологияси, ривожланиши, тарқалиши, дала ва омборхона шароитларида уларга қарши кураш олиб бориш муддатлари ва усулларини ишлаб чиқиш етарлича ўрганилмаган.

Дуккакли дон экинларидан юкори ҳосил олишда уларни зараркунандалардан сақлаб қолиш, замон талабига жавоб берадиган атроф муҳитга ҳавфсиз чора тadbирларни яшлаб чиқиш ҳамда зараркунандаларга чидамли навларни яратиш ҳозирги кун талабидир.

Режалаштирилган вазифаларни бажариш учун 2021-2022 йиллар давомида Қорақалпоғистон Республикаси Нукус туманида стационар ва маршрут тадқиқотлар амалга оширилди. Бунда далаларда мавжуд зарарли ҳашарот ва касаллик намуналари олиб келиниб уларнинг турлари аниқланди.

Тажрийбалар давомида ўрганилаётган объектларнинг тарқалиш ареали ҳам кузатиб борилди. Мош биоценозида учрайдиган зараркунандалари ва энтомофаглариининг тур таркибини аниқлаш, тарқалиши ва зарарини ҳисоблаш ва намуналар йиғишда Б.П.Адашкевич, Э.С.Бей-Биенко, С.М.Вольков, Л.М.Копанева услубларидан; ғалладан кейинги такрорий экилган мошнинг тупроқ ости зараркунандаларининг биоэкологик хусусиятларини ўрганишда ва ҳашаротлар фенологик жадвалини тузишда К.К., Фасулати., А.Н., Кожчанов услубларидан фойдаланилди.

Ҳашаротларни йиғиш ишлари умум қабул қилинган энтомологик усуллар асосида олиб борилди Адашкевич ва Ҳамраев. Ҳашаротларни ушлаш жараёнида анъанавий усул энтомологик тутқич тўр, **эксгаустер** ва ҳашаротлар тузоғидан фойдаланилди.

Дала экинларидан йиғилган зараркунандалар алоҳида идишларга солиниб, лаборатория шароитида боқилиб, уларнинг тур таркиби, ривожланиш даври ўрганилди.

Йиғилган материалларининг жой номлари, вақти, илдиз зараркунандалари сони, уларнинг фазалари, ўсимлик тури қайд қилиниб борилди. Тухумлардан чиққан ҳашаротлар кўртлари алоҳида кўпайтирилиб, қайси турга оидлиги ўрганилиб, систематик таҳлил қилинди.

Йиғилган ҳашаротлар лабораторияга олиб келиниб, кўртлар, имаго ҳосил бўлгунга қадар боқилиб, имагоси пахта матрасларига қўйилади, кейинчалик уларнинг тури аниқланди.

2021-2022 йиллар давомида олиб борилган тажриба ва кузатишлар натижасида Қорақалпоғистон шароитида дуккакли дон экинларининг зараркунандаси кузги тунлам, ғўза тунлами, оққанот ва ўргимчаккана кенг тарқалганлиги аниқланди.

Бу зараркунандалар ўсимликнинг турли фазаларида (ниҳоллар, барг ва поялар, генератив органларига) зарар келтириб яшаши аниқланиб, булар ичида ўргимчаккана, дуккаклилар шираси, кузги тунлам, ғўза ва беда тунламлари, тугунак узунбурун кўнғизлари (дағал тукли, майса ва олачипор нўхат узунбурун кўнғизлари), донхўрлар (ловия, нўхат ва тўрт доғли донхўр) ва бошқалар кўп зарар келтириши кузатилди.

Зараркунандаларга қарши курашда уларнинг хилини, ўсимликнинг қай даражада зарарланганлигини аниқлаш, шунингдек, зараркунанданинг биологик хусусиятларини билиш катта аҳамиятга эгадир.

Хулоса қилиб айтганда энг асосий ва буткул ўсиш давридан йиғиштириб олганга қадар турлар сифатида барча кузатув ўтказилган жойларда тунлам турлари, оққанот, ўргимчаккана кенг тарқалган ва катта иқтисодий зарар етказадиган зараркунанда сифатида ўзини намоён этди.

Айрим ҳашаротлар, яъни чигирткалар, темирчаклар ва ширалар фақат ўзи учун қулай шароит туғилган жойлардагина катта зарар етказётганлиги аниқланди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Полевщикова В.Н., Сорокина В.Н. Вредители и болезни кормовых и зернобобовых культур. Т. «ФАН». – 1967.- С. 85-100.
2. Холлиев А., Саъдуллаева М., Холиқова М. Мошни асосий зараркунандаларидан ҳимоя қилиш // Агро кимё ҳимоя ва ўсимликлар карантини, 2022, №2.

УЎТ: 632.65.7. 633.1

ЛОВИЯ ЭКИНИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ТЎСҚИНЛИК ҚИЛИБ КЕЛАЁТГАН АСОСИЙ СЎРУВЧИ ЗАРАРКУНАНДАЛАР

Холлиев Асамиддин Тураевич, қ.х.ф.ф.д., доцент,
Тошкент давлат аграр университети

Элмуродов Мақсуджон Зиёдулла ўғли, таянч докторант,
Ўсимликлар карантини ва химояси илмий-тадқиқот институти.

Annotation. In this article, aphids, which cause serious damage to the bean crop, which is one of the legumes, information on the species composition and damage caused by pests such as aphids, caterpillars, spiders. In addition to the above agro-technical measures against pests and high yields can be achieved through timely and quality chemical control measures.

Калит сўзлар: Ловия, ўргимчаккана, шира, оққанот, қандада, зараркунанда, қарши кураш.

Ловиядан олинадиган ҳосил инсон учун энг зарур озиқ-овқат маҳсулотлари сирасига киради. Бу маҳсулотлар оқсил,

ёғ ва углеводларга бой бўлганлиги сабабли инсон организми томонидан кўп талаб қилинадиган маҳсулот бўлиб инсон